

YAPAY ZEKÂDA BİLİNÇ VE CEZA HUKUKU AÇISINDAN FAİLLİK TARTIŞMALARI

Nursena ÇETİNGÜL

Avukat, Marmara Üniversitesi Kelam Yüksek Lisans Öğrencisi

**Bu yazı, Diyanet Aylık Dergi 2023 Mayıs sayısında “Yarının Dünyası” bölümünde yayınlanmıştır.*

İnsan Zekâsı ve Yapay Zekâ

İnsan zekâsı, (Gardner’in *Çoklu Zekâlar Kuramı*’nda olduğu gibi) içinde farklı türleri barındıran karmaşık bir sistemdir. Bu sebeple zekâyı bütüncül anlamıyla ölçmede yeterli olduğumuz söylenemez. Düşünme sürecinin tamamen beyne atfedilmesi çok indirgemeci bir yaklaşım olabilmekle beraber, insanın zihinden ibaret olduğunu iddia edenler de mevcuttur. Örneğin Transhümanistler böyle düşündüğü için bilincin makineye aktarılması sayesinde insanoğlunun ölümsüzlüğünü gerçekleştirme iddiasındadırlar. Fakat bilincin tanımı ve mahiyeti bir yana, henüz zekânın tanımında dahi bir konsensüs sağlanmış değildir. Bu sebeple zekâ ve bilinç hakkında konuşurken iddialı bir tavır takınmak pek sağlıklı olmayacaktır.

Yapay zekâlı makinelerden kastımız ise, insandaki analitik zekânın taklit edilmesidir. Bilimkurgu filmlerindeki gibi kendi başına karar alan, özgür iradesi olan bir makineden bahsetmek günümüz şartlarında mümkün değildir. Fakat makinelerin düşünebilmesinin imkanıyla ilgili süregelen pek çok tartışma vardır. Bunun yakın gelecekte gerçekleşeceğini iddia eden Ray Kurzweil gibi ünlü isimler bulunmaktadır. Bu isimlerin Transhümanist ajandayla olan yakınlıkları dikkat çekicidir. Buna karşılık, böyle bir durumun hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini savunan alanda otorite isimlerden Noam Chomsky gibi pek çok uzman da bulunmaktadır. John Searle’e ait *Çince Odası Düşünce Deneyi* de bu konuda ufuk açıcıdır. 1959 yılında ünlü matematikçi Cahit Arf, “Makine Düşünebilir mi ve Nasıl Düşünebilir” başlıklı bir konferans gerçekleştirmiştir. Arf şöyle söylemektedir:

“(…) insan beyni ile makine arasındaki asıl fark, insan beyninin (...) verilen bir işi yapıp yapmamak hususunda serbest hissetmesine mukabil makinede bu vasıfların

benzerlerinin yok oluşudur. Bu vasıfları karakterize eden husus hepsinin de bir belirsizlik unsuru ihtiva etmesi, bunların şaşmaz bir şekilde uydukları kaidelerin olmayışıdır.”¹

Özgür iradeye değinen Arf, determinist olmayan (kuantum fiziğinde gözlenen) atom altı süreçlerin varlığından bahsetmekte ve bunların makinelerin işleyişinde etkili hale getirilmesi halinde makinelerin insan beynine benzeyebileceğini söylemektedir. Fakat bunun hiçbir zaman yapılamayacağına inandığını belirterek de sözlerini bitirmektedir.

Özgür iradenin makineye aktarılmasının imkânsız olduğunu savunan bilim insanları bunu teknolojik yetersizliğe değil, “algoritma” ve “özgür irade” terimlerinin tanımları gereği çelişik oluşuna bağlamaktadır. Yapay zekânın en belirgin özelliği, *belli bir hedefe ulaşmak için* en yüksek olasılığa sahip eylemleri rasyonelleştirerek gerçekleştirmesidir. Yapay zekâda bulunan ve sıfır ile bir dizilerinden ibaret olan algoritmalar, dışarıdan kendilerine kodlanan hedeflere göre tanımlanırlar. *Computational* bir makinenin önceden belirlenmiş olan amacı, algoritmasının temel ögesidir. Bir makine, amacına ulaşmada başarısız olabilir fakat hedefini değiştiremez. Dolayısıyla algoritmalar amacını sorgulayamaz, zira aksi halde *algoritma* tanımının dışına çıkmaları gerekir. Bu sebeple, *computational* (sayısal) bir sistem özgür irade mefhumu ile çelişiktir².

Yapay zekâ, iyi tanımlanmış, veriyle temsil edilebilen ve tekrarlayan görevlerde başarılıdır. Kısıtlı bilgiye ve sezgiye dayalı kararlar ve geniş görevlerde ise başarısızdır. Buna karşılık insan zekâsı, sağduyuya ve soyut kararlara ihtiyaç duyulduğunda başarılıyken anlık yoğun hesaplamalarda ve veri işlemede başarısızdır. Esasen yapay zekâ ve insan zekâsını karşılaştırmak doğru değildir. Zira işlevleri bazen örtüşse de, amaçları son derece farklıdır. Nitekim böyle bir karşılaştırma yapmak için de aslında güvenilir bir turnusol testi bulunmamaktadır.

Yapay Zekâ Suç İşlerse Cezalandırılabilir mi?

Teori ve tanımlardan uzaklaşıp pratiğe geçtiğimizde, bazı sorular bizi beklemektedir. Mesela, yapay zekâlı varlıklar bir suçun gerçekleşmesine sebep olabilir mi? Aslına bakılırsa bu senaryo pek çok kez yaşanmıştır. Örneğin Uber ve Tesla'nın sürücüsüz otomobilleri otonom sürüş modundayken bazı kazalara karıştılar. 2018 yılında Uber'in çarptığı bisikletli kadın hayatını kaybetti. Davada sürücü ihmal suretiyle adam öldürmekle suçlanırken, Uber şirketinin cezai hiçbir sorumluluğunun bulunmadığına karar verildi. Aynı sene Tesla'nın Model X aracı

¹ Cahit Arf, “Makine Düşünebilir Mi ve Nasıl Düşünebilir?”, c. 1 (Atatürk Üniversitesi Halk Konferansları, Erzurum: Üniversite Çalışmalarını Muhite Yayma ve Halk Eğitimi Yayınları Konferanslar Serisi, 1959), 103.

² Gonzalo Génova, Valentín Moreno, ve Eugenio Parra, “A Free Mind Cannot Be Digitally Transferred”, AI & SOCIETY, 27 Haziran 2022, <https://doi.org/10.1007/s00146-022-01519-7>.

beton bariyerlere çarptı. Sürücü koltuğundaki Apple mühendisi hayatını kaybetti. Bu davalar, otonom mod etkinken yapay zekâlı varlıkların sebep olduğu suçlar için kimin sorumlu tutulacağı tartışmalarını gündeme getirdi. Yapay zekânın bilinç kazanacağını iddia edenlere göre, ileride böyle kazalarda yapay zekânın bizzat sorumlu tutulması gerekecektir. Peki böyle bir ihtimal hukuki açıdan mümkün müdür?

Yapay zekânın failliği konusunu doğru bir düzlemde tartışabilmek için hukukun temel kavramlarını anlamak gerekmektedir. Öncelikle hukuki açıdan bir sorumluluktan bahsedebilmek için ilk şart hak sahibi (kişi) olmaktır. Bir süje şayet sorumlu tutulacaksa, aynı oranda haklara sahip olmalıdır. Çünkü hukuktaki nimet-külfet dengesi bunu gerektirir. Haklara ve borçlara ehil olabilmek içinse kişilik sahibi olmak şarttır³. Hukukta insanlar için *gerçek kişi* tabiri kullanılırken, vakıf-dernek türü oluşumlar için *tüzel kişi* tabiri kullanılır. Uluslararası doktrinde bu iki türe ek olarak, yapay zekâyâ özel bir hukuki kişilik verilmesi tartışılmıştır. Avrupa Parlamentosu Hukuk İşleri Komisyonunun 2017’de yayınladığı tavsiye raporunda, uzun vadede robotlara “elektronik kişilik” statüsü verilmesi önerilmiştir. Fakat pek çok uzman, elektronik kişilik statüsünün gereksizliği hakkında fikir bildirdikten sonra bu öneri geri çekilmiştir. Bildiğimiz kadarıyla günümüzdeki hiçbir hukuk sistemi, yapay zekâyâ bir kişilik tanımlamamıştır. Fakat hatırlayacağınız üzere Suudi Arabistan, insansı robot Sophia’ya 2017 yılında vatandaşlık vermişti. Çok konuşulan bu olayın yalnızca magazin amaçlı olup olmadığı bilinmez ancak bu karar, birtakım hukuki sonuçları beraberinde getirecektir. Mesela Sophia(lar) oy kullanabilecek midir? Bu gibi soruların cevabı belirlenmeden böyle bir girişimin ne amaçla yapıldığı da merak konusudur.

Yapay zekâ pratik yaşamda etik ikilemlerle karşılaşabilir. Örneğin otonom aracın *ölüm-cül bir kaza* yapmasının kesin olduğu bir senaryo varsayalım. Araçta ani gelişen bir fren arızası bulunsun. Aracın yolda gidebileceği yalnızca iki taraf var: Sağ tarafta çocuklar ve sol tarafta yaşlılar. Yolun olmadığı yerde ise bariyerler var. Otonom araç; çocukların tarafına mı, yaşlıların tarafına mı, yoksa içindeki sürücüyü öldürme pahasına bariyerin olduğu tarafa mı direksiyonu kırmalıdır? Massachusetts Institute of Technology (MIT) bu senaryoları konu alan Ahlak Makinesi (Moral Machine) isimli kamuya açık bir anket çalışması yürütüyor. Bu anketin amacını “*bireylerin zorlu ahlaki dilemmalardaki yargılarını anlamak*” şeklinde açıklıyorlar⁴. Bu anketten sağladıkları bölgesel ve dünya çapındaki verileri dikkate alarak ilerideki yazılımlarını geliştirmeleri imkân dahilinde. İşte Moral Machine örneğinde olduğu gibi, karşılaşılabilecek etik

³ Nurşen Ayan ve Mehmet Ayan, *Kişiler Hukuku* (Ankara: Seçkin, 2016), 49-50.

⁴ “Moral Machine”, Moral Machine, erişim 18 Şubat 2023, <http://moralmachine.mit.edu>.

dilemmalarda bile yapay zekânın yapacağı değerlendirme, esasen yazılımcının programa yerleştireceği bazı ön tercihlere göre ayarlanmaktadır. İstenmeyen sonuçların alınması her zaman mümkündür fakat bu durumda da sorumluluk sahibi, programın arkasında yer alan şirket/yazılımcı veya yapay zekâyı yanlış şekilde kullanan kullanıcı olacaktır. Alınacak ceza ise kast/taksir durumları göz önüne alınarak vakalara göre çeşitlilik gösterebilir. Zira ceza hukukundaki sorumluluk, neticenin faile isnat edilebilmesi demektir. Ceza hukukuna göre, “Hareket olmadan suç olmaz.” Dolayısıyla öncelikle yapay zekâlı sistemlerin eylemlerinin ceza hukuku bağlamında fiil sayılıp sayılmayacağı belirlenmesi gerekmektedir. Hukukta hareket yeteneğine ancak gerçek kişiler (insanlar) sahip olabilir⁵. Buna göre, günümüzdeki yapay zekâ eylemlerinin ceza hukuku anlamında fiil sayılmadığını söyleyebiliriz.

Ceza hukuku, insanın kötü iradesini cezalandırmaktadır. Nitekim ceza hukukunda kusur prensibi benimsenmiştir. Kusur yeteneği, kişinin geçmişte verdiği kararları etik olarak değerlendirebilmesi ve bunun sonucunda rahat veya rahatsız bir vicdanının bulunmasını gerektirir. *Karar verme* ise, zihinde varılan sonucun doğruluğuna inanmayı da gerektiren insani bir faaliyettir⁶. “Zeki” olduğu iddia edilen bir demir yığını, istenmeyen sonuçların sorumlusu tutmak, hukuka ve sağduyuya aykırı olacaktır. Ayrıca, cezalandırmanın *suçluyu islah etmek, mağdurun acısını dindirmek* gibi gayeleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla, bir robota ceza verilmesinin, ceza hukukunun amaçlarını karşılayacağı da düşünülemez. Nitekim tüzel kişi ya da insan dışındaki varlıkların ceza sorumluluklarının kabul edilmeyişindeki başlıca neden, özgür iradelerinin olmayışındır. Çünkü insanı suçun fail yapan şey onun özgür iradesidir. Robotlara ceza verilmesi ihtimalini düşünmek, ünlü ceza hukukçusu Prof. Dr. Feridun Yenisey’e göre, hayvanların cezalandırıldığı Orta Çağ Avrupası’na geri dönmek anlamına gelecektir⁷.

Tartışma ve Sonuç

Çoğu insan yapay zekâ terimini ilk duyduğunda, genelde insansı robotları düşünür. Bunun sebebi, bilimkurgu senaryolarında oluşturulan *bilinçli makine* tasviri olabilir. Yapay zekânın yakın gelecekte insanoğlundan daha zeki olup bilinç kazanacağını öne süren yazarlar, insan zekâsının yalnızca rasyonel çıkarımlarda bulunma ve işlem yapma hızıyla ilgili yönlerini dikkate alıyor olmalıdır. Fakat insan hem salt zekâsı itibarıyla hem de sezgi ve ruhsal boyutuyla analitik zekâdan çok daha fazlasıdır. Bilinç ve benlik algısı, rasyonel işlem yapma yeteneğinden

⁵ Berrin Akbulut, *Türk Ceza Hukuku*, 2. bs (Ankara: Seçkin, 2020), 114-17.

⁶ Feridun Yenisey *Hukuk İhtisas Semineri Yapay Zekâ Kullanımından Doğan Ceza Hukuku Sorumluluğu* - Dr. Zehra Başer Doğan (16 Kasım 2020), 2020, sc. 28:35, <https://www.youtube.com/watch?v=hfxvcoaOMgA>.

⁷ Feridun Yenisey *İhtisas Seminerleri Sinan Altunç - Yapay Zekâ ve Ceza Hukuku* (22.4.2020) (YouTube, 2020), sc. 52:44, https://www.youtube.com/watch?v=T7bCKms_wQk.

çok farklı bir derecedir. Yapay zekâ, insana has özelliklerle bezense de, asla gerçek bir insan olamayacaktır. Dolayısıyla yapay zekâ, yazılımcısının komutlarını yerine getiren bir nesnedir.

Fakat teknoloji baş döndürücü bir hızla gelişmektedir ve ileride yapay zekânın insanı giderek daha çok taklit edeceği ve başardığı görevlerde şaşırtıcı bir boyuta ulaşacağı da muhakkaktır. Otonom davranışlarına bakılarak ileride yapay zekâyâ kişilik verilmesi gündeme getirilecek olursa, *nimet-külfet dengesinin* hukukun bir gerektiricisi olduğu gözden kaçırılmamalıdır⁸. Özel bir kişilik türü tanımlayarak yapay zekâyâ birtakım sorumluluklar yüklemek, ona aynı oranda haklar verilmesini de gerektirir. Bu haklardan ise robotların değil, robot şirketlerinin yararlanacağı ve bu durumun istismara çok açık olduğu unutulmamalıdır⁹. Doktrinde hâkim olan görüşe göre yapay zekâ, kişilerin malik olduğu bir eşya mertebesinden öteye geçirilmemelidir.

Ceza hukukunda, “hareket olmadan suç olmaz” ve yalnızca insanların eylemleri ceza hukuku bakımından *fiil* sayılır. Ceza hukuku açısından hayati öneme sahip *illiyet bağı* ise, ortada bir fiil yokken kurulamaz. Dolayısıyla insan dışındaki bir varlık ceza hukukunun süjesi olamaz. Otonom davranışları sebebiyle suça sebep olan bir yapay zekâ varsa; onu tasarlayan, üreten, piyasaya süren veya kullanan insanların kast/taksir durumlarına göre cezalandırılmaları söz konusu olacaktır.

⁸ Anayasa Mahkemesi, 01.03.2017 tarihli E.2017/34, K.2017/24 sayılı kararında, “Hukuk sistemi kendi içerisinde elbette ki nimet-külfet muvazenesine uygun olarak düzenleme ihdas eder.” ifadeleriyle bu duruma dikkat çekmiştir.

⁹ Nursena Çetingül, “Ceza Sorumluluğu Bakımından Yapay Zekânın Hukuki Statüsünün Tartışılması”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 06 Eylül 2021, 1036, <https://doi.org/10.46928/iticusbe.979344>.